

Boekbesprekingen

L. WALGRAVE & C. BAZEMORE (red.), *Restorative Juvenile Justice: Repairing the Harm of Youth Crime*, Monsey (New York), Criminal Justice Press, 1999, 399 p.

Dit boek is een tweede bundeling van papers gepresenteerd op de eerste Internationale Conferentie rond herstelrecht voor jongeren, die plaats vond te Leuven, in mei 1997. Een eerste weergave van papers verscheen in 1998 in L. WALGRAVE (red.), *Restorative Justice for Juveniles. Potentialities, Risks and Problems*.

Opbouw

Het boek is opgebouwd rond een vijftal thema's. In een eerste deel wordt stilgestaan bij een aantal kernconcepten van het herstelrecht. Dit deel wordt ingeleid door een voorstander van het 'just desert' model die een aantal zeer kritische vragen stelt betreffende het herstelrecht. In deel 2 komen herstelrechtelijke praktijken en processen aan de orde en wordt dieper ingegaan op een aantal moeilijke thema's als openbare veiligheid, dwang, straf en behandeling. Deel 3 werpt een licht op de implementatie van het herstelrecht en bekijkt factoren die dit proces bemoeilijken en vergemakkelijken. In deel 4 wordt de impact van het herstelrecht bekeken op zowel daders als slachtoffers, alsook de houding van het publiek. In deel 5 tot slot komen de editors van het boek tot een paar algemene conclusies. Tevens voorzien zij de eerste auteur van een repliek, zich daarbij basierend op inzichten uit voorgaande hoofdstukken. Het laat bovendien geen twijfel dat beiden (WALGRAVE en BAZEMORE) sterke voorstanders zijn van het herstelrecht als een volwaardig alternatief systeem, ter vervanging van het retributieve of rehabilitatieve systeem. Herstelrecht is volgens hen meer dan een programma of pakket (diversie)maatregelen in de zijlijn van justitie. Het gaat om een volledige hervorming van het justitiële systeem in herstelrechtelijke zin.

Korte inhoud

In *deel 1* wordt op een vrij theoretische manier ingegaan op de vraag wat herstelrecht is en wat het niet is.

In hoofdstuk 1 staat FELD stil bij de huidige werking van de jeugdrechtbanken in de Verenigde Staten en pleit voor de afschaffing van een afzonderlijk systeem voor jongeren. Jongeren hebben, volgens FELD, net zoals volwassenen recht op een eerlijk proces. Zij moeten op dezelfde manier berecht worden, maar met inachtneming van de leeftijd. FELD vraagt zich af in hoever het herstelrecht een antwoord kan bieden op de huidige impasse. Hij stelt zich de vraag wat herstelrecht is: een idee, een paradigma, een strategie, een programma, een beleid? Tevens formuleert hij een aantal kritische vragen met betrekking tot onder meer de rechtswaarborgen, de vrijwilligheid en de rol van de gemeenschap.

In hoofdstuk 2 gaan BAZEMORE en WALGRAVE op zoek naar een aantal hoekstenen van het herstelrecht. Daarvoor gaan zij in op een aantal uitdagingen die aan het herstelrecht als volwaardig alternatief systeem gesteld worden. Een eerste uitdaging behelst een duidelijke en expliciete definitie van wat herstelrecht is en wat het niet is. De auteurs doen een poging en komen op basis daarvan tot een aantal basisprincipes die als leidraad kunnen dienen om uit te maken of bepaalde praktijken en processen al dan niet van herstelrechtelijke aard zijn. Een tweede uitdaging betreft de vraag in hoeverre het herstelrecht een antwoord kan bieden op de huidige crisis (straffen, behandelen?) die er in vele landen binnen het jeugdrecht heerst. Tot slot gaan de auteurs in op wat nodig is om het systeem in zijn geheel te hervormen.

In een volgend hoofdstuk plaatst WEITEKAMP herstelrecht in een historisch perspectief. Op deze wijze tracht hij aan te tonen dat herstelrechtelijke ideeën en praktijken niet zo nieuw zijn als sommigen wel denken. Reeds in vroegere samenlevingen, toen er nog geen sprake was van een formele staat, werden conflicten opgelost via retributie of terugbetaling van de schade. Maar met de komst van de staat, ging ook het belang van de staat meer en meer primeren. Het oplossen van conflicten werd een zaak van de staat en het slachtoffer kwam meer en meer in de kou te staan. Aan het einde van de 12e eeuw bleef er van het herstelrechtelijke gedachtegoed nagenoeg niets meer overeind. Gedurende de daarop volgende eeuwen werden her en der pogingen ondernomen, maar het is pas in 1975 dat het slachtoffer herontdekt werd, alsook restitutie en compensatie als (informele) vormen van conflictoplossing. Ter afsluiting staat WEITEKAMP nog even stil bij 'Family Group Conferencing', een volgens de auteur veelbelovende herstelrechtelijke praktijk, met overigens een zéér lange traditie.

In een laatste hoofdstuk tot slot beoordelen BRAITHWAITE en PARKER het herstelrecht vanuit hun 'republican theory'. Vanuit deze theorie is herstelrecht perfect te rechtvaardigen, als men zich, aldus de auteurs, hoedt voor een aantal gevaren. Een mogelijk gevaar bestaat er volgens de auteurs in dat (informele) herstelrechtelijke praktijken, zoals bemiddeling en conferencing, bestaande ongelijkheden in stand houden of zelfs versterken. Herstelrecht kan dan ook maar optimaal zijn als men vertrekt van de republikeinse gedachte van 'non-dominatation'. Vanuit deze achtergrond beschrijven zij een drietal oplossingen voor de gevaren waaraan het herstelrecht zich bloot kan stellen: controle over de informele herstelrechtelijke praktijken door de (formele) wet, conferencing boven bemiddeling om individuele ongelijkheden en machtsverschillen tegen te gaan, sociale bewegingen om machtsmisbruik te voorkomen en (structurele) problemen op de publieke agenda te plaatsen.

In *deel 2* wordt dieper ingegaan op een aantal herstelrechtelijke praktijken en processen. Thema's als dwang, straf, behandeling, openbare veiligheid worden in dit kader besproken.

In een eerste hoofdstuk tracht WALGRAVE vanuit een maximalistische kijk op herstelrecht uit te leggen waarom ook de gemeenschapsdienst een plaats moet krijgen binnen het herstelrecht. Dat er bij een delict meer komt kijken dan enkel de relatie tussen dader en slachtoffer, is voor de auteur meer dan duidelijk. De auteur gaat op zoek naar wat onder schade aan de samenleving verstaan kan worden. Symbolisch herstel van de schade aan de samenleving is mogelijk door een vrijwillige dienst aan de gemeenschap. WALGRAVE ziet gemeenschapsdienst

(in restoratieve zin) dan ook als complementair aan bemiddeling. Volgens WALGRAVE is het opleggen van herstelrechtelijke sancties in bepaalde omstandigheden mogelijk en zelfs wenselijk, maar met inachtneming van de nodige rechtswaarborgen.

In een volgend hoofdstuk bekijkt BAZEMORE rehabilitatie vanuit een herstelrechtelijk perspectief. De auteur onderneemt een poging om een model van reïntegratie en behandeling te ontwikkelen dat gestoeld is op herstelrechtelijke principes. Hij spreekt in dit verband over 'relationele' rehabilitatie. Door te werken aan het versterken van het sociale netwerk van de jongere en de gemeenschap kan tegelijkertijd tegemoet gekomen worden aan de reïntegratie van de jongere, het herstel aan het slachtoffer en de veiligheid van de samenleving. Vanuit deze hoek uit de auteur dan ook felle kritiek op de bestaande behandelingsprogramma's, die zich enkel focussen op de dader en geen gebruik maken van het bestaande netwerk.

In een derde hoofdstuk bekijken KLEIN en GUARINO-GHEZZI het probleem van de openbare veiligheid vanuit een herstelrechtelijk perspectief. Volgens deze auteurs is het huidige optreden van politie en justitie nadelig voor de samenhang of cohesie van een gemeenschap. Wil men deze cohesie of samenhang versterken dan moet er, aldus de auteurs, gewerkt worden aan het herstellen van de informele sociale controle en een verhoogde participatie in informele conflictoplossing. KLEIN en GUARINO-GHEZZI spreken in dit verband over 'protective restoration'. Aan de hand van enkele projecten illustreren de auteurs hoe 'protective restoration' concreet in zijn werk kan gaan.

In een laatste hoofdstuk spitst UMBREIT de aandacht toe op de dader/slachtofferbemiddeling en wijst op de enorme expansie van deze herstelrechtelijke praktijk gedurende de laatste 10 jaar, zowel in Noord-Amerika als in Europa. UMBREIT verwijst naar talrijke studies waaruit de positieve resultaten van de dader/slachtofferbemiddeling blijken. Vervolgens beschrijft hij een aantal uitdagingen waarvoor de dader/slachtofferbemiddeling zich geplaagd ziet, wil ze uit haar marginale positie geraken (zoals bekendmaking bij het grote publiek, bemiddeling in meer ernstige zaken en een grotere caseload). Maar tevens waarschuwt de auteur voor de keerzijde van de expansie. Zo bestaat het gevaar, aldus UMBREIT, dat de dader/slachtofferbemiddeling verglijdt tot een 'fast food'-versie van het herstelrecht, dat meer ten dienste staat van het systeem dan van de betrokken partijen. Ter afronding formuleert de auteur een aantal richtlijnen waaraan een bemiddeling zou moeten voldoen, wil het zijn herstellende impact behouden.

UMBREIT's bezorgdheid sluit enigszins aan bij het thema van *deel 3*, waar de aandacht voornamelijk uitgaat naar de implementatie van het herstelrecht.

In een eerste hoofdstuk bekijken GRIFFITHS en CORRADO de implementatie van herstelrecht binnen de Canadese context. Volgens deze auteurs is de specifieke situatie van de Aboriginals een zeer belangrijke factor geweest in de ontwikkeling van het herstelrecht in Canada. Herstelrecht is van onderuit ontstaan, vanuit de lokale gemeenschappen. Gedurende de jaren '90 heerste er in Canada een algemeen klimaat van angst voor de stijgende(?) jeugdcriminaliteit, wat zich onder meer uitte in een wijziging van de (federale) YOA (Young Offender Act), met een grotere nadruk op 'crime control' en rechtswaarborgen voor jongeren. Dit zorgde voor de nodige obstakels voor een ruimere toepassing van het her-

stelrecht. De laatste jaren leeft er echter wat meer openheid en worden pogingen ondernomen om ook herstelrechtelijke principes in de YOA op te nemen. De auteurs sluiten het hoofdstuk af met een aantal (onopgeloste) vragen en knelpunten betreffende de verdere implementatie van het herstelrecht.

In een tweede hoofdstuk gaat VAN NESS na in hoever herstelrechtelijke processen tegemoet komen aan een aantal rechtswaARBorgen als het recht op een eerlijk proces, legaliteit en proportionaliteit. Betreffende eerstgenoemde komt VAN NESS tot de conclusie dat herstelrechtelijke praktijken niet noodzakelijk leiden tot oneerlijke processen. Integendeel. Herstelrechtelijke waarden en principes als respect voor de menselijke waardigheid, vrijwillige participatie en het streven naar harmonie werken het eerder in de hand. Betreffende het probleem van willekeur en legaliteit verwijst VAN NESS naar een aantal fundamentele principes aangenomen door een werkgroep herstelrecht (opgericht door de United Nations Alliance of NGOs). Deze principes stellen dat wanneer er zich een delict heeft voorgedaan, de veiligheid van alle betrokken partijen dient gevrijwaard te worden. Eens dit gebeurd is, moet het conflict opgelost worden met zo weinig mogelijk dwang en een zo groot mogelijke vrijwilligheid. Betreffende het probleem van de proportionaliteit verwijst VAN NESS naar het gebruik van een 2-tal mogelijke richtlijnen, zonder dat daarmee de echtheid van de interactie tussen de betrokken partijen in het gedrang komt.

In *deel 4* wordt aandacht besteed aan de resultaten uit het beperkte onderzoek naar de impact van herstelrecht op slachtoffers, daders en de gemeenschap.

In een eerste hoofdstuk beschrijft SESSAR onderzoek naar de houding van het publiek ten aanzien van punitieve maatregelen enerzijds en herstelrechtelijke maatregelen anderzijds. De auteur vraagt zich af of het publiek werkelijk om meer punitieve sancties vraagt dan wel of dit slechts een 'mythe' is. Uit de resultaten blijkt dat de respondenten zeer positief staan ten aanzien van een informele conflictoplossing tussen dader en slachtoffer. Rechters en parketmagistraten blijken in veel mindere mate de voorkeur te geven aan herstelrechtelijke sancties. De systeemtheorie geeft hier, aldus de auteur, een plausibele verklaring voor. Omwille van het informele, interpersoonlijke karakter van een bemiddeling of conference zijn het aan het systeem 'vreemde' elementen. Willen herstelrechtelijke praktijken en processen, zo besluit de auteur, tot ontplooiing komen, dan mogen ze niet zondermeer aan het bestaande justitiële systeem toevertrouwd worden. De beste manier is volgens de auteur het introduceren van een afzonderlijk herstelrechtelijk systeem.

Ondanks de groeiende aandacht voor het slachtoffer bij de afhandeling van een delict, is er in feite nog maar zeer weinig geweten over de impact van herstelrechtelijke processen en praktijken op slachtoffers. In een tweede hoofdstuk behandelt IMMARIGEON dit thema en gaat op zoek naar wat hierover in de literatuur reeds voorhanden is. Hij besteedt aandacht aan de effecten van een dader/slachtofferbemiddeling, bemiddeling of verzoening in de gevangenis, slachtofferpanels en family group conferences. Slachtoffers blijken over het algemeen tevreden te zijn over hun participatie aan één van de genoemde projecten: ze voelen zich (o.a.) vaker erkend als slachtoffer, vinden het positief dat ze hun verhaal hebben kunnen doen, voelen zich nadien minder angstig, vinden het goed dat de dader een gezicht heeft gekregen en zijn tevreden met de bereikte

overeenkomst. Volgens de auteur hebben deze bevindingen een grote impact op de verdere ontwikkeling van het herstelrecht.

Waar IMMARGEON zich in een vorig hoofdstuk bezig hield met de impact van herstelrecht op slachtoffers, focust SCHIFF zich in een derde en laatste hoofdstuk op de betekenis van herstelrechtelijke interventies voor (jonge) daders. Bij gebrek aan (ander) onderzoek spitst ook SCHIFF haar aandacht vooral toe op de effecten van bemiddeling en family group conferencing en maakt een onderscheid tussen de impact van het proces en de effecten van de uiteindelijke sanctie. SCHIFF besluit onder meer dat daders over het algemeen tevreden zijn over het proces, zich fair behandeld voelen, zich op hun verantwoordelijkheid aangesproken voelen en minder recidiveren. Tot slot wijst de auteur op de grote leemten in het onderzoek naar de impact van herstelrechtelijke processen en praktijken op (jonge) daders. Er is, aldus de auteur, een grote nood aan meer onderzoek en dit zowel met betrekking tot het ruimere herstelrechtelijke kader als met betrekking tot de specifieke herstelrechtelijke programma's of interventies.

In *deel 5* tot slot formuleren de editors van het boek een aantal algemene inzichten en conclusies. Tevens werpen zij een aantal vragen en thema's naar voor, die verdere bestudering en verdieping vergen.

Ter inleiding van dit deel staan de auteurs nogmaals stil bij de noodzaak van het herstelrecht als een derde weg. Vervolgens komen de auteurs, mede op basis van voorgaande hoofdstukken, tot een aantal belangrijke inzichten en conclusies. Zo besluiten zij onder meer, gegeven WEITEKAMPS historische analyse, dat straffen blijkbaar toch niet zo een natuurlijke en bijgevolg onvermijdelijke reactie is op normovertredend gedrag als sommigen wel denken. Tevens tonen zij aan dat het herstelrecht in staat is een antwoord te bieden op de vraag naar publieke veiligheid, reïntegratie en sanctionering (BAZEMORE, GUARINO-GHEZZI en KLEIN, WALGRAVE). Ook wijzen zij op de positieve gevolgen van het herstelrecht voor zowel de daders als de slachtoffers van een delict. In een laatste paragraaf tot slot, wijzen de auteurs op een aantal thema's die om verdere uitdieping en bestudering vragen, zoals onder meer de vraag naar wat het herstelrecht is en wat het niet is, het spanningsveld tussen het formele en informele aspect, de rol van de gemeenschap, het gebruik van dwang, de mate van proportionaliteit en de grenzen en beperkingen van het herstelrecht. Ook blijkt er een grote nood aan goed onderbouwd wetenschappelijk onderzoek naar verschillende aspecten van herstelrechtelijke processen en praktijken.

Korte bespreking

Waar in een vorig boek (*Restorative justice for juveniles Potentialities, risks and problems, 1998*) heel wat meer thema's (en hoofdstukken) aan bod kwamen, gaat dit boek iets dieper en uitvoeriger in op een beperkt aantal thema's. Het boek voorziet in een mooie afwisseling van theorie, praktijk en wetenschappelijk onderzoek.

Het eerste hoofdstuk is geschreven vanuit een zeer kritische kijk op herstelrecht, hetgeen uitnodigt tot reflectie (en verder lezen). FELD werpt een aantal zeer kritische vragen op met betrekking tot onder meer de definitie van het herstel-

recht, de rol van de gemeenschap, dwang en vrijwilligheid. Cruciale thema's die om een antwoord vragen.

In de daaropvolgende hoofdstukken leveren verschillende auteurs hun bijdrage in de zoektocht naar mogelijke antwoorden. WALGRAVE en BAZEMORE trachten tot een goede definitie van het herstelrecht te komen, BRAITHWAITE en PARKER beschrijven de politieke, sociale en culturele context waarin het herstelrecht het best kan gedijen, WEITEKAMP wijst op de lange traditie van het herstelrecht, VAN NESS gaat uitgebreid in op de rechtswaarborgen, WALGRAVE behandelt het gebruik van dwang onder bepaalde voorwaarden.

Niet alle bijdragen geven een even bevredigend antwoord. Bepaalde thema's, zoals bijvoorbeeld de rol van de gemeenschap en het verschil tussen de gemeenschap enerzijds en de samenleving anderzijds, komen, mijns inziens, te weinig aan bod. Er blijven nog heel wat vragen en onduidelijkheden bestaan.

Wat wel vrij snel duidelijk wordt, is de richting waar de editors met het herstelrecht naar toe willen. Zij pleiten voor een systeem, dat minstens evenveel aandacht heeft voor de rechtswaarborgen als het retributieve systeem en dat minstens evenveel kansen biedt op reïntegratie als het rehabilitatieve systeem, maar dat sociaal constructiever is en meer aandacht heeft voor de slachtoffers van een delict. Herstelrecht als een derde weg ...

Een zeer nobele, maar actueel nog niet te verwezenlijken gedachte. Al heel wat krijtlijnen zijn uitgetekend, maar heel wat vragen en spanningsvelden blijven bestaan.

In de toekomst zal er op verschillende fronten – theorie, praktijk, wetenschap – verder gewerkt moeten worden om tot een in de praktijk toepasbaar herstelrecht te komen.

Eef GOEDSEELS

VOOR RECENSIE AANGEBODEN BOEKEN

WEERMAN, F.M., *Samenplegen. Over criminele samenwerking en groeppvorming*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2001, 132 p.